

unge mænd, ganske som folk fra Nepal i dag rekrutterer de Britiske Gurkha-styrker. Schweizere dannede den kgl. Franske livgarde indtil 1792, der faldt 50.000 i Napoleons hære, og stadigt, siden 1506, står de vagt om Paven i Rom og giver navn til portneren ved Danske slotte. Mange af soldaterne slog sig ned og stiftede familie i det fremmede, og talrige andre, især håndværkere, rejste bort fra de trange dale. Omvendt har Schweiz med sin politiske og økonomiske liberalitet givet husly til mange udefra og har i nutiden fået et socialt problem derved, at meget ufaglært arbejde er blevet overtaget af tilflyttede sydfra.

Danmark har også den geografiske afstand til trods, haft mange Schweizere på kortere eller længere besøg. Indenrigsministeriets store redegørelse fra 1915 for de 11.500, som siden 1850 havde erhvervet Dansk indfødsret, giver kun et ufuldkomment billede, idet mange beholdt det oprindelige statsborgerskab i første generation eller kom »indirekte«, især via ophold i Tyskland. For de Schweizere, der i Danmark fik en økonomisk eller kulturelt fremtrædende stilling, er der gjort rede i cand. polit. Finn Friis' bog.

Forfatteren er den rette til at behandle emnet. 1923-40 virkede han i Genève som embedsmand i Folkeforbundet, især i dets mandatforvaltning. Arbejder om Thorvaldsens, H. C. Andersens, Christian VIIIs og Frederik VIIIs forhold til Schweiz vidner om den lokale fortrolighed. Som sekretær i det Sønderjyske Ministerium 1920, konsulent i Udenrigsministeriet, bl. a. for flygtningespørgsmål, og som aktiv kvæker er han på alle områder orienteret og engageret i mindretals- og fremmedproblemer.

Bogen, hvortil Rask-Ørsted Fondet har ydet tilskud, er med to-spaltet kvartformat på glittet papir typografisk særdeles fornem og dertil overdådigt illustreret. I fodnoter og billedtekster bringes en rigdom af litteratur-, arkiv- og museumshenvisninger, der vidner om en dybtgående og årelang forskning. Derfor er det beklageligt, at der ikke er tilføjet nogle sider, som kunne opsummere de bibliografiske oplysninger. Da udvælgelsen af de fleste af de biograferede er sket ud fra det synspunkt, hvilken indflydelse de som gæster eller immigrerede måtte have haft på Dansk kultur- eller erhvervsliv, er det klart, at mange genkendes fra Danske personalhistoriske oversigter. Så derfor er savnet af et navne-register så meget mere beklageligt. Ligeså ville et sagregister kunne have lettet indgangen til den vel orienterende omtale af de institutioner, hvor Schweizere og Danskere har samarbejdet.

I sit slutord nævner Finn Friis sin hensigt at ville meddele en større beretning om Danskes rejser til Schweiz og de mange kulturelle kontakter mellem de to lande – ganske givet påvirkninger, som har været de givtigste fra Syd til Nord.

Jørgen Tvevad

OLDTID OG MIDDELALDER

Le monde grec et l'orient par Édouard Will, Claude Mossé and Paul Goukowsky. *Peuples et Civilisations* tome II – *Le IV^e siècle et l'époque hellénistique*. PUF 1975, 678 s.

Med denne bog fuldføres en moderne, overskuelig og perspektivrig gennemgang af Grækenlands historie i klassisk og hellenistisk tid. Værkets største fortjeneste er, at den politiske historie skildres kortfattet, medens hovedvægten lægges på en fremstilling af politiske institutioner, økonomi, samfundsforhold og idéhistorie. Første bind, der dækker perioden 510-403, er skrevet af E. Will og anmeldt i dette tidsskrift af J. E. Skydsgaard (bind 75, II, s. 207-08). Andet bind er delt mellem C. Mossé (4. årh.), P. Goukowsky (Alexander d. Store) og E. Will (hellenistisk tid). Jeg vil i denne anmeldelse koncentrere mig om det afsnit, der er skrevet af C. Mossé (herefter CM).

Værket indledes med en kortfattet, men overskuelig fremstilling af den politiske historie fra 403–336. Ud over skildringen af de vekslende hegemonier (Sparta, Theben, Athen, Makedonien) giver CM en udmærket oversigt (s. 65–79) over grækernes naboer mod øst: Perserriket, Ægypten, Det odryske Kongerige og Det bosporeanske Kongerige. En skildring af Siciliens og vestgrækernes historie mangler derimod totalt. Den bringes i stedet i afsnittet om de politiske institutioner (s. 156–70), hvilket giver værket en lidt skæv disposition. Afsnittet s. 156–74 burde egentlig være anbragt efter s. 64 bortset fra de få sider, der omhandler fremvæksten af den monarkisk-tyranniske statsform. Den politiske historie afsluttes med et fornemt kapitel om krig og fred i 4. årh. Borgeropbuddet afløses af lejetropper anført af condottierer, krigsførelsen bliver mere blodig og mere kostbar, hvilket forklarer statsfinansernes slette tilstand i mange græske bystater. Krigens byrder afføder et voksende ønske om fred, og CM gør rede for begrebet *koine eirene*, den almene varige fred garanteret af en stormagt, et begreb der spiller en voksende rolle i det diplomatiske spil i 4. årh. fra 386 til 338.

I anden del skildres de økonomiske, sociale og forfatningsmæssige forhold i 4. årh. Grundsynspunktet er, at 4. årh. er en krisetid. Det er samme tese, der ligger bag det tyske firbindsværk *Hellenische Poleis* (ed. Welskopf 1973–74), men synspunktet fremføres med større forsigtighed og kildefornemmelse af CM. Hun reviderer således sin tidligere opfattelse af Athens økonomi (s. 104), og mange synspunkter fremføres som problemer og ikke som håndfaste postulater. CM afholder sig klogeligt fra at beskrive slaverne som en klasse (s. 132), og hun gør med rette opmærksom på, at man i 4. årh. ikke længere kan skelne skarpt mellem metøker og fremmede (s. 129). Teorien om en jordkoncentration og et jordløst proletariat er vel ikke opgivet (s. 152), men dog modificeret og nærmest kun antydnet for Athens vedkommende (s. 109). Min hovedindvending mod dette afsnit er påstanden om, at oppositionen mellem rig og fattig og den deraf følgende politiske strid (*stasis*) skulle være et 4. årh.s fænomen, som var relativt ukendt i 5. årh. (s. 97). Denne påstand modsiges af vore hovedkilder til 5. årh.s historie (Ps. Xen. *Ath. Pol.* Thuk.).

I skildringen af Athens forfatning er nomotheterne nok undervurderet (s. 133), men der er et virkeligt godt afsnit om opspaltningen i civil- og militærpolitikere i 4. årh. og betydningen af de nye finansembedsmænd (s. 140–45). I sin skildring af folkedomstolen understreger CM med rette, at man fortsat udpegede et panel på 6.000 dommere hvert år (s. 145), og her burde hun nok have henvist til det værk, der beviser hendes påstand (J. H. Kroll, *Athenian Bronze Allotment Plates* 1972). Forfatningshistorien afsluttes med et udmærket kapitel om statsforbund og forbundsstater (s. 179–85). I tidligere fremstillinger er især forbundsstaternes betydning ofte blevet undervurderet.

I tredje hovedafsnit om de politiske og religiøse idéer vil jeg især fremhæve skildringen af den fædrene forfatning (*patrios politeia*), hvor jeg kun savner en kort omtale af Theseus som grundlæggeren af det attiske demokrati. En sådan skildring ville have demonstreret, hvor utopisk den forfatningspolitiske diskussion var i Athen i 4. årh.

Det er synd, at den smukke fremstilling skæmmes af enkelte uforståelige udeladelser og af ret mange fejl. I sin detaljerede gennemgang af krigene på Peloponnes (s. 34–35) undlader CM at omtale de to vigtigste følger af spartanernes nederlag ved Leuktra: Messeniens befrielse (369) og grundlæggelsen af Messene og Megalopolis. Messeniens befrielse nævnes kun forbigående i forbindelse med fredsslutningen i 361 (s. 37) og Megalopolis optræder pludselig som Spartas modstander i 351 (s. 49), uden at byens grundlæggelse har været nævnt. Det er forbavsende, at Demades udnævnes til Demosthenes' hovedmodstander i debatten om Olynth 349/8 (s. 51, baseret på SUDA ???), når Demades' politiske karriere ifølge vore pålidelige kilder først begynder ca. 340. Det stratiotiske fons grundlæggelse sættes til ca. 345 (s. 55), skønt CM selv henviser til Cawkwell's artikel

(s. 140), der viser, at fondet allerede eksisterede i 370'erne. Af hele det diplomatiske spil om revisionen af Filokratesfreden nævner CM kun en uvæsentlig detalje (Halonesos 342), men forbigår de afgørende forhandlinger i 344 og 343 (Pythons gesandtskab). Slaget ved Chaironeia fejldateres til april 338 (s. 60) i stedet for august–september 338 (Plut. *Cam.* 19,8), hvorved skildringen af det sidste store sammenstød mellem Filip og de græske bystater bliver vanskelig at følge. Henvisningen til Thukydid s. 114 bør rettes til II, 38,2. Det er næppe rigtigt, at flertallet af *emporoi* var metøker og fremmede, og det er i hvert fald forkert at anføre mønter som kilde til Athens handelsforbindelse med Bosporos (s. 117). Hyperides' dekretforslag om frigivelse af alle slaver i 338 blev vedtaget (Lyk. i, 41), og ikke forkastet på folkeforsamlingen (s. 132, rigtigere s. 61). Nomotheter 410 (s. 133) bør rettes til *anagrafeis ton nomon* (IG I²115). *Ekklesia kyria* var ikke den første folkeforsamling i hvert prytani (s. 134); den kunne udmærket godt afholdes på prytaniets sidste dag (IG II/III²367). Femhundredemandsrådets moder blev fra ca. 378 ledet af *proedroi* (Arist. *Ath. Pol.* 44,2 cf. IG II/III²337) og ikke af prytanerne (s. 138). Rådet foretog kun *dokimasia* af archonterne (Arist. *Ath. Pol.* 45,3) og ikke af alle embedsmænd (s. 139).

Jeg kunne anføre flere fejl, men det ville give et skævt billede. Jeg vil i stedet understrege, at værket med dette forbehold varmt kan anbefales som en klog og perspektivrig fremstilling af Hellas' historie i 4. årh. Der er gode udvalgte henvisninger til den nyeste litteratur i begyndelsen af hvert kapitel. Desværre er der ingen kildehenvisninger. Det er en alvorlig mangel, men den kan ikke lægges forfatteren til last. Hun har her måttet rette sig efter den linje, der er anlagt for hele værket.

Mogens Herman Hansen

Mogens Herman Hansen: The Sovereignty of the People's Court in Athens in the Fourth Century B.C. and the Public Action against Unconstitutional Proposals. Odense University Classical Studies vol. 4. Odense University Press 1974. 80 s. inkl. indices og bibliografi.

Mogens Herman Hansen: Eisangelia. The Sovereignty of the People's Court in Athens in the Fourth Century B.C. and the Impeachment of Generals and Politicians. Odense University Classical Studies vol. 6. Odense University Press 1975. 137 s. inkl. indices og bibliografi.

Disse to bøger behandler to procesformer inden for det klassiske athenske retsvæsen, nemlig »grafæ paranómân« og »eisangelía«, der så nogenlunde kan oversættes med henholdsvis »anklage for forfatningsstridigt lovforslag« og »højforræderianklage«. En *grafæ paranómân* kunne rejses mod et lov- eller dekretforslag i folkeråd eller folkeforsamling, ikke blot under forslaget's behandling, men også efter vedtagelsen; anklagegrundlaget kunne f. ex. være, at diverse formalia ikke var overholdt, eller at forslaget stred imod allerede gældende lov eller mod folkets interesser; så snart anklagen var rejst, suspenderedes det indklagede forslag, også selv om det allerede var vedtaget, indtil spørgsmålet om lovligheden var afgjort af folkedomstolen, hvis afgørelse var endelig; underkendtes forslaget, blev det ikke alene annulleret, men forslagsstilleren straffedes. Grafæ paranómân rejstes først og fremmest mod talerne, retorerne, der jo var ophavsmænd til største parten af forslagene på folkeforsamlingen. Hvornår procesformen er indført, vides ikke med bestemthed, men det katalog, som forfatteren i bogen har opstillet over samtlige kendte eksempler – i alt 39 personer – spænder over årene 415–322 (idet processer efter 322 er udeladt). Fra andre græske stater kendes grafæ paranómân ikke.